

EEN ANIMERENDE AANPAK VAN DE LEXICOLOGIE IN DE KLAS

Inleiding

Zowel de leerplannen moedertaal derde graad van type 1 als type 2 voorzien binnen het taalbeschouwelijke pakket een onderdeel over woordbetekenis en aanverwante lexicologische onderwerpen. Het hoeft geen betoog dat het vaak moeilijk is om leerlingen voor dergelijke specifiek-linguïstische problemen te motiveren. Het heeft immers voor hen erg weinig concrete toepassingen. Deze stof biedt nochtans uitstekende mogelijkheden: ze kan aantrekkelijk worden voorgesteld wat de leermotivatie van de leerlingen aanzienlijk kan verhogen. Dit verslag van een lessenreeks over lexicaal werk hoopt te laten zien hoe een dergelijke aanpak concreet kan verlopen.

Doelstellingen

Op *cognitief* vlak beogen we de volgende doelstellingen:

1. De leerlingen kennen verschillende technieken om woorden semantisch te definiëren.
2. Ze kunnen die technieken in eigen woorden uitleggen.
3. Ze kennen verschillende Nederlandstalige verklarende woordenboeken.
4. Ze activeren hun woordenschat.
5. Ze kennen de verschillende grammaticale aanduidingen die in woordenboeken voorkomen.

De volgende *vaardigheden* worden aangescherpt:

1. De leerlingen kunnen de definitietechnieken toepassen op eigen materiaal.
2. Ze kunnen een woordenboek hanteren.
3. Ze kunnen letters tot woorden combineren.

Op *affectief* vlak beogen we dat de leerlingen

1. In groep kunnen samenwerken,
2. De lexicale theorie als functioneel en prettig ervaren.

De lessencyclus :

De lessenreeks bestaat uit vier lesuren, die niet noodzakelijk na elkaar dienen te worden gegeven. Voor elk lesuur zullen we het benodigd materiaal aangeven en het lesverloop uittekenen. Ook zullen enkele vaktheoretische kanttekeningen worden gemaakt.

LESUUR 1

1. Materiaal

1. Scrabble-spelen: aantal afhankelijk van de leerlingen in de klas. De leerlingen brengen ze zelf mee naar school. (1)
2. Woordenboeken: minstens één per scrabble groep.
3. Kruiswoordroosters: het aantal vakjes van de roosters komt overeen met het aantal vakjes van de scrabble-borden (d.i. 15 horizontaal en 15 verticaal).

2. Lesverloop

1. Instapfase.
Klasgesprek waarin vragen aan bod kunnen komen als:
 - Wie lost er regelmatig kruiswoordraadsels op?
 - In welke tijdschriften of kranten?
 - Wanneer doe je dat?
 - Gebruik je altijd dezelfde krant (tijdschrift)?
 - Wie speelt er regelmatig scrabble? Wie nooit? Andere woordspelen?
 - (...)
2. Voorbereidend groepsspel.
 - Een leerling legt de spelregels van scrabble uit.
 - De klas wordt ingedeeld in groepjes van 3 à 4 leerlingen.
 - De kruiswoordroosters worden uitgedeeld. Een leerling per groepje fungeert als verslaggever: hij/zij dient de gevonden woorden in het rooster te schrijven.
 - Een leerling per groep noteert de individuele scrabble-scores, waarvan een overzicht wordt gemaakt. Zo kan het competitie-element vergroten.
 - Het verdient aanbeveling om de leerlingen vooraf in te lichten dat het de bedoeling is om een kruiswoordraadsel op te stellen, zodat zij er op kunnen letten dat zoveel mogelijk intersecties van woorden gemaakt worden.
3. Groepsspel.
 - De leerlingen spelen scrabble gedurende 1 lesuur.
 - Voor spellingsproblemen mogen de leerlingen een woordenboek raadplegen.
 - De leerkracht begeleidt de leerlingen.

LESUUR 2

Tijdens dit lesuur worden de verschillende technieken aangebracht die kunnen worden gehanteerd om woorden te definiëren. Enig inzicht hierin is nodig omdat de leerlingen dit in een volgend lesuur zelf zullen moeten doen.

1. Theoretische achtergronden

In de lexicologie worden verschillende definitie-vormen gebruikt om de betekenis van woorden te omschrijven. We beperken ons tot de frequentste.
Vooreerst is er de *synoniemdefinitie*: het te verklaren woord (definiendum) wordt ver-

vangen door een woord dat (nagenoeg) hetzelfde betekent. Dit is het geval met bijvoorbeeld:

Cadeau: geschenk.

Halm: stengel.

Hiernaast kan ook een *analytische* definitie worden gebruikt: het definiendum wordt omschreven door een complexe uitdrukking die de betekenis in haar samenstellende delen ontleedt. Dit is het geval als 'rel' wordt verklaard door 'kwaadwillige actie die opschudding wil veroorzaken'.

Een speciale vorm van analytische definitie is het gebruik van *hyponymie*. In dit geval wordt een woordbetekenis gedefinieerd met behulp van een overkoepelende term en een onderscheidend kenmerk dat het verschil aangeeft t.o.v. andere woorden die onder deze term gevat kunnen worden.

Enkele voorbeelden daarvan zijn:

veulen: jong paard.

hengst: mannelijk paard.

knol: oud paard.

ros: edel paard.

De overkoepelende term 'paard' duiden we aan met de term *hyperoniem*. De ondergeschikte termen als 'veulen' en 'hengst' noemen we *hyponiemen*.

Verder kunnen ook *antoniemen* worden gebruikt: het woord wordt verklaard door het in verband te brengen met een tegengestelde betekenis:

Hoog: niet laag.

Onrustig: niet rustig.

2. LESVERLOOP

1. De verschillende *definitievormen* worden aangebracht. Dit kan inductief gebeuren met behulp van een lijstje verklaarde woorden als:

- a. Boer: landbouwer.
- b. Religie: godsdienst.
- c. Frons: plooï.
- d. Gaffel: tweetandige vork om hooi op te steken.
- e. Proces: rechtsgeding.
- f. Pels: dichtbehaarde dierenhuid.
- g. Pook: puntig, omgebogen ijzer om het vuur op te rakelen.
- h. Twist: onenigheid.
- i. Klagen: droefheid of pijn door geluiden of woorden te kennen geven.
- j. Rel: kwaadwillige actie die opschudding wil veroorzaken.

De leerlingen moeten de verklaarde woorden in twee groepen sorteren naargelang de aard van de gebruikte definitie. Ze proberen het verschil tussen beide groepen te verwoorden.

2. De definitietechnieken worden benoemd.

3. De leerlingen zoeken in hun *woordenboek* 5 voorbeelden van elke techniek (tussenevaluatie).

4. De *resultaten* worden samengebracht.
5. De bijzondere soorten *analytische* definities worden aangebracht. Vertrekpunt hiervoor kan een opdracht zijn, waarbij de leerlingen de volgende woorden proberen te verklaren d.m.v. een analytische definitie (wit, hoog, dicht, droog, open, hengst, appel, eik, man, pony).
6. De *resultaten* hiervan worden samengebracht. Hieruit kunnen de termen *hyponiem* en *antoniem* worden gedistilleerd.

3. Verwerking

Elke groepje krijgt zijn eigen scrabble-rooster terug. De leerlingen mogen dat naar believen uitbreiden. Dit kan eventueel thuis gebeuren.

LESUUR 3

De leerlingen definiëren de woorden die in hun rooster voorkomen aan de hand van de in les 2 aangebrachte definitievormen. Ze mogen hiervoor geen gebruik maken van een woordenboek. Indien nodig kan hier een herhaling van de woordsoorten gepast zijn, vermits die nogal eens als hint gebruikt worden in een kruiswoordraadsel: b.v. lidwoord, aanwijzend voornaamwoord, rangtelwoord e.d.

LESUUR 4

De kruiswoordraadsels worden van groep verwisseld en de leerlingen proberen ze op te lossen. Dit kan in groep of individueel. Definities die volgens hen niet duidelijk genoeg zijn, worden becommentarieerd en van alternatieven voorzien. Deze probleemgevallen kunnen het uitgangspunt vormen voor een plenumdiscussie nadien.

AFRONDING

De kruiswoordraadsels worden gepubliceerd in het schoolkrantje, waardoor de hele aanpak voor de leerlingen een extra functionele dimensie krijgt.

Jo Verhoeven & Kris Van de Poel, Majvey 21, DK 8210 Arhus-V, Denemarken.

NOOT

- (1) Bij gebrek aan voldoende bordspelen kan met copies gewerkt worden van bord en letters. We vermelden ook het bestaan van andere spelen die gebruikt kunnen worden als Quizzle (kruiswoordraadsels maken) en het AZET-woordspel van Infodok.